

ATLAS

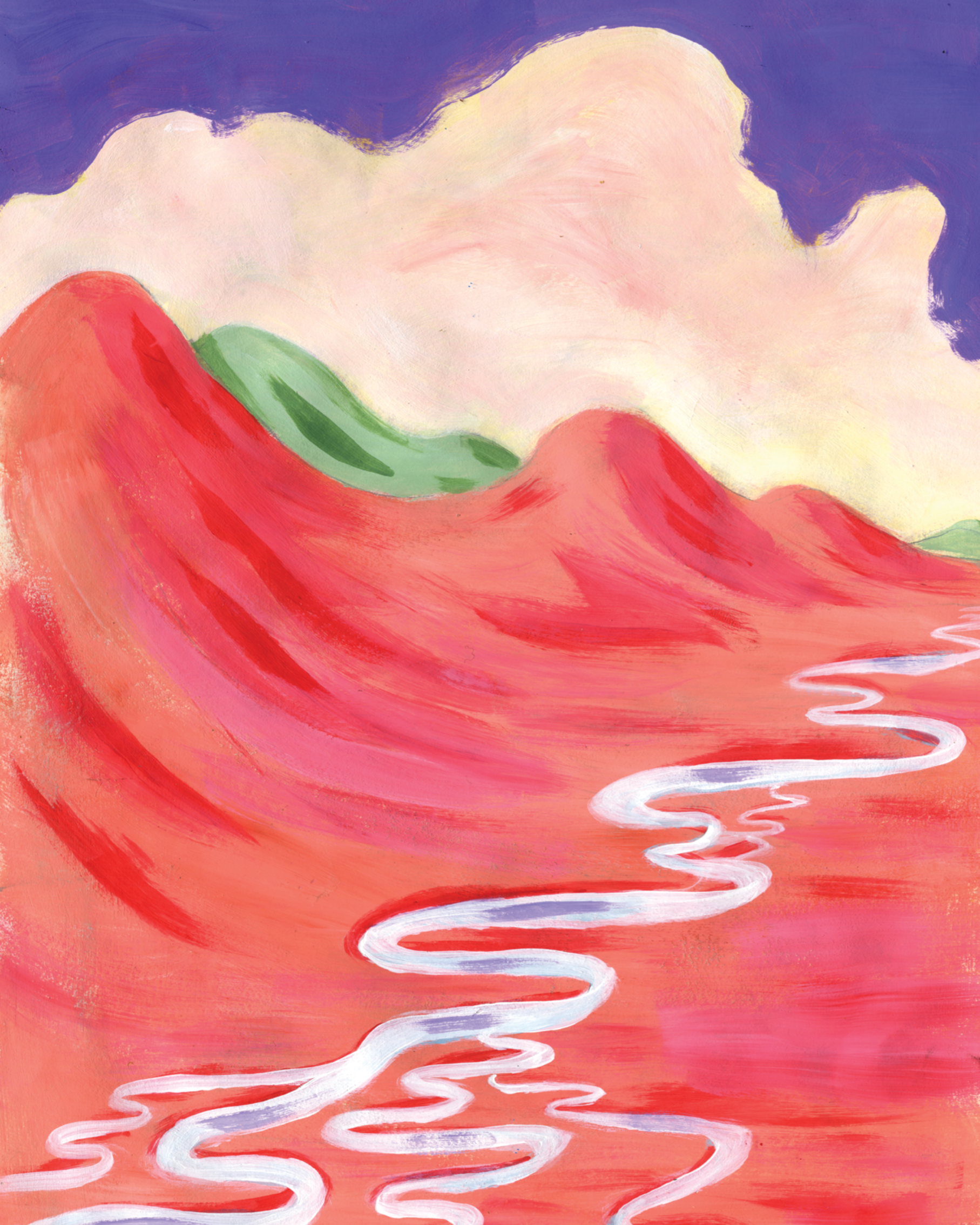
VAN EXPEDITIES EN ONTDEKKINGSREIZIGERS

Isabel Minhós Martins
Bernardo P. Carvalho

BOYCOTT

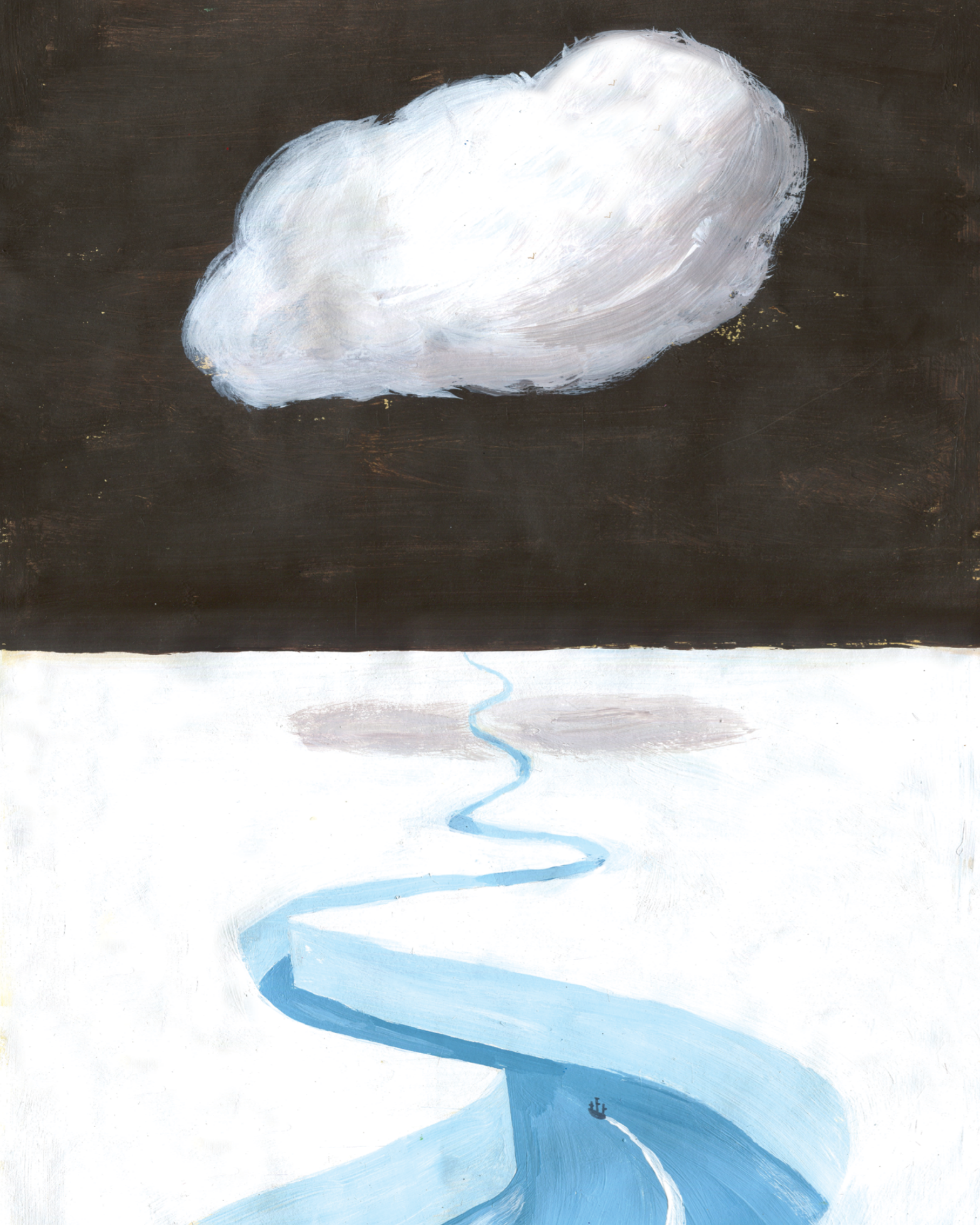

INHOUD

- 19.** *Introductie*   **31.** *Pytheas*   **39.** *Xuanzang*
47. *Giovanni da Pian del Carpini*   **55.** *Marco Polo*
65. *Ibn Battuta*   **77.** *Bartolomeu Dias*   **85.** *Willem Barentsz*
93. *Jeanne Baret*   **103.** *Joseph Banks*   **111.** *Alexander von Humboldt*
119. *Charles Darwin*   **129.** *Mary Henrietta Kingsley*   **140.** *Noten*

WILLEM BARENTSZ

**De eerste keer dat een groep Europeanen
een winter op de Noordpool doorbracht**

Toen bijna alle boten via het zuiden naar China voeren, zochten sommige ontdekkingsreizigers een weg via het noorden om het verre oosten te bereiken. Willem Barentsz, een Nederlandse kaartenmaker en avonturier, was daar een van en hij stelde zijn geluk niet één, niet twee, maar driemaal op de proef. Zijn derde reis, hoewel niet helemaal met goed gevolg, is een van de spannendste verhalen over overleven op de Noordpool.

Op zoek naar de noordoostelijke doorvaart

Midden in de 16e eeuw streden de Nederlanders en de Engelsen om de rol van oppermacht op zee over te nemen van Portugal en Spanje. Veel ontdekkingsreizigers en kooplieden droomden van een doorvaart via de Noordpool: door de Atlantische en Stille Oceaan via het noorden met elkaar te verbinden, zou het mogelijk zijn de reis te verkorten en een nieuwe handelsroute naar China te openen, ver uit handen van de Portugezen. Het idee was natuurlijk goed, maar de uitwerking bleek lastig vanwege de enorme ijsbergen en ijszeeën waarover zo moeilijk kon worden gevaren.

Tot de 16e eeuw dacht men dat de Noordpool op een enorme rots lag, in een soort binnenzee. Deze zee ontving water van de oceaan via vier grote rivieren die er samen met vier eilanden als een grote riem omheen lagen, was het idee.

De Russen voeren al vanaf de 11e eeuw over de Siberische zeeën en waren de eerste ontdekkingsreizigers die op zoek gingen naar deze doorgang. Halverwege de 16e eeuw deden ook enkele Engelse reizigers een poging, maar zonder succes, en hoewel ze al een handelspost op het schiereiland Kola hadden, bleven de Nederlanders vanaf 1560 hun geluk beproeven. In 1594 was het de beurt aan Willem Barentsz om een poging te wagen. Barentsz, een zeer ervaren zeevaarder en kaartenmaker, was bevriend met Plancius, een andere bekende kaartenmaker uit die tijd. Plancius geloofde dat de doorgang naar China niet langs de kust van Siberië moest worden gezocht,

zoals tot dan toe werd geprobeerd, maar via de Noordpool. Barentsz wist van deze theorieën en was ervan overtuigd dat het mogelijk was. Uiteindelijk heeft hij drie pogingen gedaan, zonder ooit het vertrouwen te verliezen dat hij die felbegeerde doorgang zou vinden.

Driemaal is scheepsrecht?

Barentsz' eerste reis vond plaats in juni 1594. Drie boten zetten koers naar het noorden via verschillende routes en Mercury, het schip van Barentsz, slaagde erin de eilandengroep Nova Zembla te bereiken. Hoewel het ijs hen ervan weerhield verder te varen, keerde de expeditie goed gestemd en vol hoopvolle verhalen terug naar huis.

Deze reis bracht ons bijvoorbeeld de eerste vermelding van een ijsbeer, die aan boord van een van de boten probeerde te klimmen! Het jaar daarop deden ze een nieuwe poging, ditmaal met zes boten. De verwachtingen lagen zodanig hoog dat de expeditie vol beladen was met handelswaar die ze in China hoopten te verkopen! Maar het was verschrikkelijk koud en de zee was nog ijziger dan anders. Het resultaat: de reis werd een fiasco...

Desondanks waagde Willem Barentsz zich het jaar daarop meteen weer op zee. Hoewel de tocht eindigde met een schipbreuk, slaagden de expeditieleden er wel in nieuw land te ontdekken en betere kaarten van het gebied te maken. En dat niet alleen, het lukte hun iets te doen wat geen groep Europese ontdekkingsreizigers ooit eerder was gelukt: de winter doorbrengen op de Noordpool.

DE DERDE REIS VAN WILLEM BARENTSZ

- 1 Vertrek: 15 mei 1596**
De stad Amsterdam schaft twee schepen aan en financiert de derde reis onder leiding van Willem Barentsz.
- 2 Aankomst op Bereneiland**
Barentsz en kapitein Jacob van Heemskerck zien voor het eerst een klein eiland. Langs de kust zien ze een ijsbeer zwemmen en noemen het daarom 'Bereneiland'.
- 3 Spitsbergen**
De expeditie komt grote drijvende ijskappen tegen, maar ze varen verder langs de kust richting de eilandengroep Spitsbergen. Daar verkennen ze de nieuwe kustlijn richting het zuiden.
- 4 Bereneiland (opnieuw)**
Terug op Bereneiland gaan de kapiteins uit elkaar: Barentsz gaat naar het noordoosten en Jan Corneliszoon Rijp (aan het roer op de andere boot) vaart richting het noorden.
- 5 Nova Zembla, 15 augustus 1596**
Barentsz komt aan op de IJskaap op Nova Zembla. Hij vaart rond de kaap richting het zuidoosten, maar het schip loopt vast op enorme blokken pakij. Alle pogingen om het schip te bevrijden zijn tevergeefs.

- 6 Het Behouden Huys, tussen augustus 1596 en juni 1597**
Met de winter in aantocht moet de bemanning tot het voorjaar wachten om naar huis terug te keren. Om de maandenlange poolwinter te overleven, bouwen de mannen aan de kust een blokhut van het wrakhout en noemen het 'Het Behouden Huys'.
- 7 Nova Zembla, 14 juni 1597**
Als het ijs begint te smelten, wordt een deel van het hout van hun schuilplaats gebruikt om twee kleine sloepen te bouwen, waarmee ze een poging wagen om terug naar huis te keren. Van de oorspronkelijke zeventien bemanningsleden hebben vijftien mannen de winter overleefd. Twee van hen, waaronder kapitein Barentsz, zijn echter ernstig ziek.
- 8 Ergens op wat nu de Barentszzee heet, 20 juni 1597**
Willem Barentsz overlijdt (waarschijnlijk aan scheurbuik). Het schijnt dat hij is gestorven terwijl hij de zeearten van dat gebied bestudeerde.
- 9 Kola-schiereiland, Noord-Rusland, 2 september 1597**
Ongeveer zeven weken later komen de twee boten aan wal. Met uitzondering van Barentsz en twee andere bemanningsleden, hebben alle overgebleven mannen de reis overleefd. Hier komen ze Jan Corneliszoon Rijp tegen en keren met hem terug naar Amsterdam. Hun verhaal verspreidt zich als een lopend vuurtje.

Wat kunnen we leren van Willem Barentsz en zijn metgezellen op de Noordpool?

We hebben veel geluk gehad, want Willem Barentsz' reis werd tot in de kleinste details opgeschreven door Gerrit de Veer, een bemanningslid dat een dagboek bijhield tijdens de tocht en het verblijf in Het Behouden Huys.

Door dit verslag, waaraan in vele edities illustraties zijn toegevoegd, zijn we te weten gekomen hoe deze mannen de kou hebben overleefd, hoe ze de lange nachten in het noordpoolgebied hebben doorgebracht en hoe ze met verschillende problemen te maken kregen. Om er maar een paar te noemen: op een dag stierven ze bijna door rookwalmen, omdat de rook niet meer door de schoorsteen naar buiten kon en dus hun verblijf binnendrong; hartje winter stopte de enige klok die ze hadden door de kou (en sindsdien moesten ze een zandloper gebruiken); het was zo, zo ontzettend koud dat de eenvoudigste dingen, zoals het wassen en drogen van kleren, al moeilijk waren: alles

Wat at de bemanning? Ze hadden nog wat voedsel uit het scheepsruim, zoals gepekeld vis en vlees, kaas, bonen en beschuit. De bemanning jaagde ook op vossen en enkele ijsberen (maar het berenvlees was niet erg lekker en ze kwamen erachter dat de lever niet goed voor hen was¹). Het bier bevroor al snel en vanaf november moesten ze sneeuw smelten om water te kunnen drinken.

bevroor vrijwel meteen! Behalve het verslag van Gerrit de Veer zijn er nog andere redenen waardoor we goed weten hoe het in Het Behouden Huys was: in september 1871, meer dan driehonderd jaar na de reis van Barentsz, vond de Noorse zeehondenjager Elling Carlsen wat is overgebleven van de Nederlandse schuilplaats.

Het was toen nog mogelijk om de bouw van het huis te begrijpen: in het midden stond een open haard en tegen een van de muren stonden vijf stapelbedden. Carlsen vond er ook veel voorwerpen die helpen het verhaal tot leven te wekken, zoals pannen, gereedschap, een klok, gravures, twee boeken, een zwaard, kaarsen, kledingstukken, zee-instrumenten en zelfs een klein fluitje (al deze voorwerpen zijn nu in het Rijksmuseum in Amsterdam).

¹) De lever van ijsberen bevat zo'n grote hoeveelheid vitamine A dat het giftig is voor mensen.

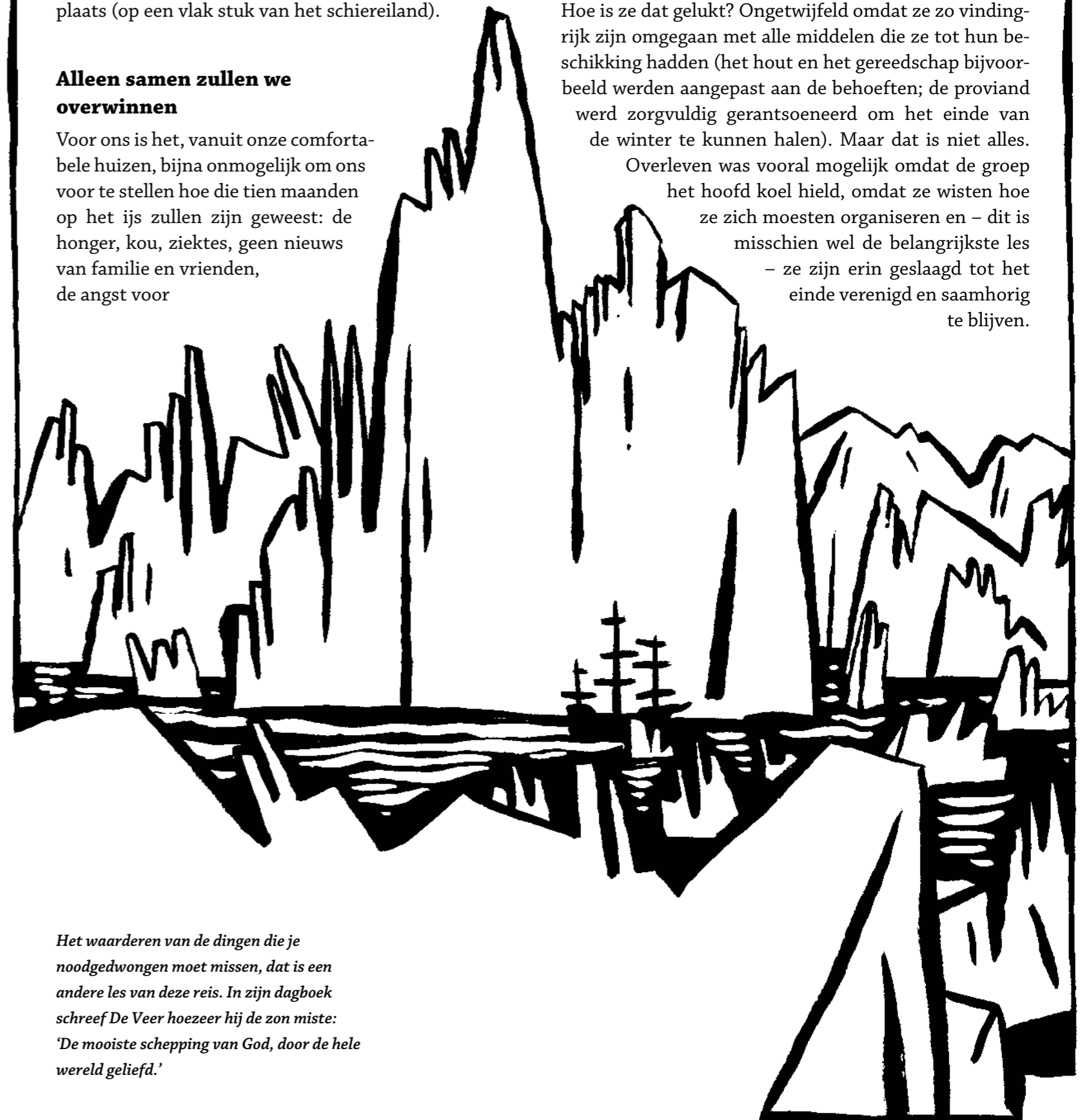
Deze voorwerpen zijn goed bewaard gebleven doordat de schuilplaats kort na het vertrek van Barentsz en zijn bemanning door ijs werd bedekt. In de daaropvolgende decennia gingen er ook andere expeditiepartijen naartoe, waardoor nog meer voorwerpen konden worden meegenomen en sommige gegevens konden worden geverifieerd, bijvoorbeeld de exacte locatie van hun schuilplaats (op een vlak stuk van het schiereiland).

Alleen samen zullen we overwinnen

Voor ons is het, vanuit onze comfortabele huizen, bijna onmogelijk om ons voor te stellen hoe die tien maanden op het ijs zullen zijn geweest: de honger, kou, ziektes, geen nieuws van familie en vrienden, de angst voor

wilde dieren, duisternis en stormen. Hoewel twee bemanningsleden doodziek werden gedurende de winter in Het Behouden Huys en Barentsz en twee andere zijn gestorven tijdens de zware terugreis, blijft het alsnog zeer indrukwekkend hoeveel bemanningsleden in zulke barre omstandigheden hebben kunnen overleven.

Hoe is ze dat gelukt? Ongetwijfeld omdat ze zo vindingrijk zijn omgegaan met alle middelen die ze tot hun beschikking hadden (het hout en het gereedschap bijvoorbeeld werden aangepast aan de behoeften; de proviand werd zorgvuldig gerantsoeneerd om het einde van de winter te kunnen halen). Maar dat is niet alles. Overleven was vooral mogelijk omdat de groep het hoofd koel hield, omdat ze wisten hoe ze zich moesten organiseren en – dit is misschien wel de belangrijkste les – ze zijn erin geslaagd tot het einde verenigd en saamhorig te blijven.

Het waarderen van de dingen die je noodgedwongen moet missen, dat is een andere les van deze reis. In zijn dagboek schreef De Veer hoezeer hij de zon miste: 'De mooiste schepping van God, door de hele wereld geliefd.'

NOTEN:

De citaten uit de reisdagboeken en manuscripten die in dit boek zijn gebruikt, zijn enigszins aangepast voor jongere lezers. Wanneer het niet mogelijk was om toegang te krijgen tot de directe bronnen (dagboeken, enz.) hebben we enkele passages uit dagboeken geselecteerd die we in geraadpleegde boeken en artikelen zijn tegengekomen (de bibliografie is achter in dit boek te vinden).

Het is niet altijd mogelijk geweest om de exacte locaties te achterhalen waar de reizigers langs zijn gekomen, omdat de spelling van de namen is veranderd ofwel omdat sommige steden inmiddels een andere naam hebben.

In sommige gevallen zijn de routes van de reizigers vereenvoudigd op de kaarten. Hiervoor is gekozen omdat sommige reizen zo zigzaggend en complex waren dat hun volledige weergave het lezen van de kaarten in de weg zou staan. Uiteraard hebben we ook niet alle delen van een reis kunnen opnemen en hebben we slechts een paar etappes uitgelicht: in dit geval de relevantste of spannendste.

Een andere kanttekening: in de geraadpleegde bronnen komen de namen van de reizigers in zeer uiteenlopende spellingen voor (Xuanzang is bijvoorbeeld onder meer dan tien verschillende namen bekend: Hsuan-Tsang, Xuan-Tsang, Hiuen Tsang, enz.). We hebben geprobeerd om, voor zover mogelijk, de namen van de reizigers te hanteren zoals ze in hun oorspronkelijke taal bestonden.

Een paar eeuwen geleden wist niemand waar het einde van onze planeet was. Veel delen van de wereld stonden nog niet op de kaart. Maar een aantal onverschrokken ontdekkingsreizigers vertrokken per ezel, boot of gewoon te voet richting het onbekende. Ze kwamen terug met de meest buitengewone verhalen. En zo werd de eens zo geheimzinnige wereld steeds meer een open boek.

BOYCOTT
www.boycottbooks.com

9 789492 986252

FSC
www.fsc.org
MIX
Van verantwoorde
houtsoorten
FSC® C008322